

Običajni i izvedbeni kontekst hrvatskih tradicijskih božićnih pjesama

Bošnjak, Marijana

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:766818>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-23**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet u Osijeku
Sveučilišni prijediplomski dvopredmetni studij Hrvatski jezik i književnost i
Engleski jezik i književnost

Marijana Bošnjak

**Običajni i izvedbeni kontekst hrvatskih tradicijskih božićnih
pjesama**

Završni rad

Mentor: prof. dr. sc. Ružica Pšihistal

Osijek, 2024.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet u Osijeku
Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Sveučilišni prijediplomski dvopredmetni studij Hrvatski jezik i književnost i
Engleski jezik i književnost

Marijana Bošnjak

**Običajni i izvedbeni kontekst hrvatskih tradicijskih božićnih
pjesama**

Završni rad

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: filologija

Znanstvena grana: teorija i povijest književnosti

Mentor: prof. dr. sc. Ružica Pšihistal

Osijek, 2024.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnoga, odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 28.8.2024.

Manijana Bešić (0122238383)

Ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak i ključne riječi

U ovom završnom radu predstaviti će se običajni i izvedbeni kontekst tradicijskih hrvatskih božićnih pjesmama u kontekstu hrvatske usmene književnosti te će se nešto reći o samoj usmenoj književnosti i njezinim karakteristikama. Analizirat će se nastanak božićnih pjesama te njihov povijesni pregled. Predstaviti će se odabrani broj božićnih pjesama, točnije izbor od njih sedam i o svakoj navesti najbitnije činjenice i gdje su one zapisane. Spomenut će se i nekolicina drugih božićnih pjesama koje se vezuju uz običaje. Prikazat će se povezanost između tradicionalnih hrvatskih božićnih običaja, od adventa do Badnjaka, Božića i Sveta tri kralja i hrvatskih tradicijskih božićnih pjesama. Reći će se ponešto o tradiciji, što ju čini i što na nju utječe. Posebno će se istaknuti važnost kolede i koledanja te običaji vezani uz koledanje, kao jedan od izvedbenih konteksta tradicijskih hrvatskih božićnih pjesama. Definirat će se što je to koleda, kako izgledaju ophodi i tko u njima sudjeluje te gdje je najviše očuvana. Navest će se i nekoliko primjera kolede. Reći će se nešto i o položaju i važnosti samoga blagdana Božića, božićnih pjesama i božićne tradicije u današnjem društvu, i o tome gubi li tradicija na važnosti.

Ključne riječi: *božićne pjesme, Božić, koledanje, običaji, usmena književnost*

Sadržaj

Sažetak i ključne riječi	4
1. Uvod.....	1
2. Usmena književnost i usmene pjesme	2
3. Kratko o božićnim pjesmama	3
4. Vjerske božićne pjesme kroz tradicijski kontekst	3
4.1. Božićni običaji kao sastavnica tradicije	11
4.2. Božićni simboli	14
5. Koledanje kao izvedbeni kontekst tradicijskih hrvatskih božićnih pjesama.....	15
6. Božić današnjice ili modernizacija tradicije	17
7. Zaključak.....	18
8. Literatura	20

1. Uvod

Hrvatske vjerske božićne pjesme slove kao jedne od najljepših, najraznolikijih i najzastupljenijih božićnih pjesama na svijetu. Budući da su vjerske, imaju uzor u samome Evanđelju te vrlo često vjerodostojno prenose događanja iz Biblije. Najstarije božićne pjesme sačuvane su u *Pariškom zborniku* iz 14.st. s naslovima: *Va se vrime godišća* (prijevod latinske pjesme *In hoc anni circulo*), *Bog se rodi v Vitliomi* i *Proslavimo Oca Boga* (Kapetanović, Malić, Štrkalj-Despot 2010: 3). Hrvatski pavlini su 1723. godine u zbirci *Citara octochorda* objedinili božićne pjesme, od kojih je najviše onih koje su bile pisane na kajkavskom narječju. (Popovački; Šego 2009: 15) Tako se naziva jer se sastoji od osam dijelova. Najpoznatija pjesma iz zbirke je *Narodil nam se kralj nebeski*. S dolaskom 15. stoljeća i izumom tiskarskog stroja, počinje i masovna proizvodnja, tj., tiskanje božićnih pjesmarica. U 15.st. također se reproduciraju umjetnine s božićnim sadržajima, objavljuju božićni feljtoni, pripovijesti s božićnom tematikom, javne božićne čestitke (Popovački; Šego 2009: 15). U 19. stoljeću neke od najpopularnijih i najviše izvođenih božićnih pjesama bile su: *Svim na zemlji mir, veselje, Radujte se, narodi* i dr.

„U to vrijeme, uvijek uoči Božića, tisak objavljuje pripovijetke, pjesme i feljtone poznatih hrvatskih pisaca koje nisu samo vjerskoga, nego i socijalnog sadržaja. *Vienac* od 80-ih godina 19.st. objavljuje pjesme i pripovijesti uglednih književnika uoči samoga Božića, npr. djela Vjenceslava Novaka, Augusta Harambašića, Ivana Trnskoga, itd.“ (Popovački; Šego 2009: 16).

Božićna tematika često se isprepliće s domoljubnim temama; čeznuće za Bogom, žudnja za slobodom. Usto, one promiču važne ljudske vrijednosti kao što su empatija, solidarnost te odricanje i humanost, dobrotu. Božićna nadahnuća kao takva, iznimno su neiscrpna i vrlo plodno tlo za umjetnička područja, bilo to književnost, glazbena kultura (razni glazbeni komadi), slikarstvo i sl. Kao što je rečeno, one su mnogobrojne, a u ovome radu navest će se njih sedam: *Bog se rodi v Vitliomi*, *U se vrijeme godišta*, *Veselje ti navješćujem, puče kršćanski*, *Djetešce nam se rodilo*, *Narodi nam se*, *Oj, pastiri čudo novo te Kirie Eleison*. Spomenut će se i neke druge božićne pjesme koje se izvode pri određenim običajima. Budući da se govori o pjesmama, njihov najvažniji aspekt je njihova izvedba, a to je pjevanje ili pak recitacija, što ih ujedno čini usmenom književnošću, o čemu će se govoriti nešto kasnije. Također, važna je i tradicija, tj. tradicijski kontekst u kojem su nastale hrvatske božićne pjesme i običaji koji se uz nju vezuju.

2. Usmena književnost i usmene pjesme

Smatra se da je hrvatska pisana književnost stara otprilike deset stoljeća, ali da je usmena daleko starija. Usmene pjesme nastajale su, kako im i naziv govori, usmeno, a prenosile su usmenom predajom (poput pjevanja u raznim zgodama), dok se obavljao posao, na raznim okupljanjima uz pojedine blagdane te tipičnim poslovima ondašnjeg vremena, kao što je striženje ovaca, čišćenje kukuruza, na mnogim seljačkim sijelima itd. Onda bi se pjevalo, ali i sviralo, ponekad čak i guslilo. (Kekez, Pandžić 1996: 7). Usmene pjesme bilježili su zapisivači, najviše u 18., 19., 20. st. kada ona i poprima naziv seljačka književnost. Kao što Botica navodi:

„Sadržaji koji se prenose govorom, usmeni, predajom postaju kolektivna svijest te s podjednako ugrađuju u pojedinačni i u skupni inventar.“ (Botica 2013: 12)

Ono što svim predajama, usto i samim pjesmama ili pak drugim oblicima, omogućava daleko jednostavniji i neprimjetan prijelaz u, kako to Botica naziva kolektivnu svijest, jest formula. Formula je postala ključ za razumijevanje jezika i stila narodne književnosti, posebice pjesništva, i ona je ključnom temom inozemnim i domaćim proučavateljima (Botica 2013: 17). Formula seže od najjednostavnijih oblika poput stalnih epiteta ili pak fraza koji omogućavaju lakšu pamtljivost, do određenih tehnika korištenja rime i ritma kako bi se zapamtila, npr., pjesma, a autor usmene književnosti u velikom broju slučajeva ostaje nepoznat, no navodi se da je to uvijek *daroviti pojedinac* (Botica 2013: 24). Međutim, sam autor-začetnik bilo kojeg usmenog djela nikada ne ostaje i njegov jedini, individualni autor. Svakom pojavom novog kazivača ili prepričavača, osobe koja recitira pjesmu ili pak neko drugo djelo, ta osoba mijenja djelo na svoj način. Bilo to da nadodaju neke nove riječi, mijenjaju postojeće, izostave ili odbace određeni dio, svaka napravljena promjena, ujedno čini samoga kazivača novim suautorom tog usmenog djela. Vrlo važna komponenta u usmenoj književnosti je i arhetip. Arhetipske profilacije mogu biti i temeljni motivi u usmenoj književnosti, mogu biti nosivi likovi usmenoknjiževnoga događanja, ali i neka uzorna i prepoznatljiva slika cjeline usmene percepcije (Botica 2013: 30). Arhetipski simboli mogu biti povezani s motovima srca, snoviđenja, zavičaja, motivi vjenčanja, dvoboja itd. Kao jedno od najvažnijih stoljeća u samome povijesnom pregledu usmene književnosti općenito, navodi se osamnaesto stoljeće. Osamnaesto stoljeće u hrvatskoj usmenoj književnosti bogato je dvama oblicima pojavljivanja: u *prirodnoj komunikaciji (živoj izvedbi)* i *zapisima usmenoknjiževnih tekstova* (Botica 1998: 44). Kao neki od važnijih pisaca toga vremena spominju se Pavao Riter Vitezović, Filip Grabovac i mnogi drugi. U današnje vrijeme, sve manje se pridaje važnost usmenoj književnosti, a čak i pisana književnost gubi na važnosti. Tradicijska kultura, sa svim

svojim pojavnim oblicima, nalazi se samo u etnografskoj građi kao znak/izgled prošlih vremena. (Botica 1998: 113) S krajem 20. st. i razvojem interneta i digitalnih medija, te posebice s početkom 21. st., veliki uspon doživljava tzv. tehnološka književnost ili digitalna književnost. Adventske, tj., božićne pjesme pripadaju skupini usmene lirike.

3. Kratko o božićnim pjesmama

Sveti Augustin davno je izrekao da tko pjeva, dvostruko moli. Stoga, pjesme imaju vrlo važnu ulogu pri slavljenju liturgije. Posebice prigodne pjesme, među kojima i božićne pjesme. Izvode se u crkvama, kućama, pri ophodima itd. One su raznolike, kao što je već rečeno najčešće parafraziraju Evanđelje. Duboko su uvriježene u običaje Hrvata. Kada se govori o kanonu hrvatskih božićnih pjesama, većinom se misli na njih desetak. Među njima su *Kirie eleison*, *Radujte se narodi*, *O Betleme*, *Narodi nam se* i sl. Taj kanon je nastao početkom 19. st. u Zagrebu. „Poznati muzikolog, zagrebački kanonik dr. Janko Barle pripisuje tekst Adamu Baričeviću, zagrebačkom župniku. Skladao ih je njegov prijatelj, orguljaš Franjo Langer.“ (Duda 1990: 9) Legenda kaže da su ih upravo dva prijatelja proširila po čitavoj zemlji, budući da su bili u službi kao svećenici u raznim mjestima. Dakle, prije no što su bile zapisane u pjesmaricama, pjesme su se usmeno izvodile. Nakon što su bile zapisane, u novija stoljeća počeo je proces uglazblivanja. U tim oblicima izvode se poglavito u crkvama.

4. Vjerske božićne pjesme kroz tradicijski kontekst

Božićna tradicija i božićni običaji duboko su uvriježeni u kulturu Hrvata. U 7. i 8. st. Hrvati se pokrštavaju te počinju prakticirati kršćanstvo. Budući da već od ranih stoljeća Hrvati prihvaćaju kršćanstvo, s time prihvaćaju i tradicionalne običaje i svetkovine koje ono obuhvaća. O tome će se govoriti nešto kasnije. Kao što se navodi u *Etnografija. Svagdan i blagdan hrvatskoga puka*:

„Prihvaćanje kršćanstva bio je proces koji je započeo gotovo odmah nakon doseljenja Hrvata na jug, no trajao je nekoliko stoljeća. Prvi savez s Hrvatima sklopio je već papa Agaton godine 679., a papa Ivan VIII. objavio je 879. suverenost Hrvatske pod knezom Branimirom. Za hrvatski je narod to označilo uklapanje u zajednicu civiliziranih europskih naroda, a za njegovu pučku kulturu otklon od staroga poganskog svjetonazora“

(Belaj 1998a: 31)

Dakle, religiozni je duh prisutan od početaka, no još uvijek postoje određeni tragovi poganske kulture. S obzirom na povijesni izgled tradicijske kulture Hrvata na ovim prostorima, etnolozi i povjesnici razlikuju prahrvatsku (praslavensku) i starobalkansku kulturnu tradiciju (Botica 2013: 54). Smatra se da su Hrvati s ovom prvom došli na prostore današnje hrvatske. Nadalje, može se pretpostaviti kako su se te dvije kulture međusobno miješale i preklapale te da su se izmjenjivale pod utjecajima dodatnih drugih kultura s kojima su došle u doticaj. Sav taj splet doveo je do današnjih kulturnih tradicija. Stoga, kako Botica navodi, može se reći da je kultura hrvatskoga naroda zbroj svih materijalnih, duhovnih i socijalnih dobara koja su se tijekom vremena skupila u njemu (1998: 7). Kultura i tradicija je skup mnogočega, ali nije svugdje ista, iako se radi o istome prostoru, npr. prostor Hrvatske. One se razlikuju unutar regija, posebice opreke kopno-more. Različite činjenice uzrokuju tu pojavu, već spomenuto miješanje kultura, doseljavanje drugih naroda, postupno zaboravljanje određenih običaja itd. Također, kako Rihtman-Auguštin navodi, jedan od čimbenika mogu biti i industrijalizacija i urbanizacija:

„Doista, u posljednjih pola stoljeća narodna kultura u nas doživjela je silne promjene, bilo zbog industrijalizacije i urbanizacije i s tim povezanih demografskih procesa, bilo zbog namjerno (političkih) izazvanih procesa potiranja tradicija i dekristijanizacije.“ (Rihtman-Auguštin 1992: 9)

U tradiciju nekog naroda može biti ukorijenjena i tradicija drugih naroda. U slučaju Hrvata, to je u nekim običajima tradicija Rimljana.

„Hrvatski su narodni običaji sakupili u sebe ne samo kršćansko značenje: veselje zbog rođenja *maloga Boga-Bogačovjeka*, već i niz običaja iz rimskog prirodnog ciklusa, o zimskom suncestaju. Odatle zelenilo i kićenje grana, pokloni itd. kao rimski običaj o novoj godini prelaze u naše božićne običaje“ (Botica 1998:9)

Većina obreda koji se smatraju kršćanskim i tipično božićnim zapravo su preuzeti iz drugih kultura i nemaju veze s vjerskim konotacijama. Čest primjer je i podatak da je kićenje jelke zapravo poganski običaj, zadržan iz samih početaka. Nadalje, primjer običaja o kojem govori Botica je i tzv. udaranje nogama o zemlju kad se plešući zaustave. On navodi da takav ples biva poznat među svim Slavenima već od vremena Horacija (1998: 19). Također govori i sljedeće:

„Ovo je prava prologomena hrvatskih narodnim običajima (sprovodu, svadbi, **božićnim igrama**), vrstama i odlikama lirske narodne poezije (naricaljke, svadbene, ljubavne, pjesme uz rad, pastirske, **koledarske**). Nisu ovakve pjesme postale najednom tako snažne i estetski

uvjerljive, nadređene i pjesmama klasičnog grecizma i latinizma [...] One su vjerojatno već duže bile u izvedbi, a izvođenje ih je dotjerivalo [...].“ (Botica 1998: 19)

Dakle, govori se o tome kako su se sve navedene pjesme, uključujući i božićne, dotjerivale, tj., izmjenjivale kako su duže bile u izvedbi, usmenim kanalima. Originalni oblik pjesama se mijenjao i ispreplitao što su ih više kazivači prenosili. Djela o svetkovanju Božića postoje kako u usmenoj, tako i u umjetničkoj književnosti. Ovdje će se navesti izbor od sedam poznatijih vjerskih božićnih pjesama te će ih se kratko analizirati, navesti bitne činjenice o njima.

Božićne pjesme:

a) Bog se rodi v Vitliomi¹

Ovo je jedna od najpoznatijih starih hrvatskih pjesama i zapisana je u više glagoljičnih i latiničnih rukopisa (Kapetanović, Malić, Štrkalj-Despot 2010: 9). Smatra se i da je moguće da je nekada davno činila cjelinu zajedno s pjesmom *Proslavimo Otca Boga*. Prepričava Isusovo rođenje prema Lukinom Evanđelju. *V Vitliomi* je zapravo u prijevodu *U Betlehemu*. Ta sintagma upućuje na narodni jezik. Također, stihovi *djavlju silu tagda slomi* nagoviješta se da je Kristovim rođenjem došao kraj vladavini zla. Stih *pozdravimo Boga mlada* sugerira da se Isusa uspoređuje s mladim, malim Bogom. Isto tako može značiti i vječnost, čest motiv koji se veže uz Boga. Sačuvana je u Pariškom kodeksu s kraja XIV. stoljeća. (Duda 1990: 16)

Bog se rodi v Vitliomi
djavlju silu tagda
slomi.

Gradu ime tako biše
kako božji prorok piše.

Tu pastiri blizu stahu
pri ovčicah i ne spahu.

Svitlost božja na njih
pride
pred kov noćna tma
otide.

Pastiri se čudovahu,
glasom k Bogu vsi
vapjahu.

Mnoštvo an'jel tu
vijahu,
slavu božju ki pojahu.

Jedan an'jel do njih
teče
i prišad im tako reče:

"Ja vam danas radost
pravlju

i na put vas ja
nastavlju.

Spasitelj se rodi danas
ki je prišal z neba za
nas.

Ne kasnite dulgo stati,
očete ga blizu najti.

Povit leži v Vitliomi,
u jasalceh, v tujem
domi."

¹ Tekst pjesme preuzet s https://hr.wikisource.org/wiki/Bog_se_rodi_v_Vitliomi

Kad pastiri to slišaše
Duhom svetim se
važgaše

ter se na vkup
zgovoriše
jednim glasom vsi
rekoše:

"Potacimo k Vitliomu,
potacimo k božju
domu;

pogledajmo božja
grada,
pozdravimo Boga
mlada!"

Oni tamo skoro tekše
i najdoše čudo vekše:

Diva sina povijaše
ki vsim svitom
obladaše.

Travicu mu prostiraše,
Bog v jasalceh
počivaše.

Mladenac je slaji meda
ki na pravih slatko
gleda.

Volak zimu odgonjaše,
oslak mu se
poklanjaše.

Skoti Boga znahu tada,
a grišnik ga ne zna
sada.

Pastiri se povratiše,
glasom Boga
pohvališe.

Slavu božju ku vidiše
i družim ju navistiše.

O Isuse, božji sinu,
slava budi tebi vinu!

Sinu božji, budi
hvaljen
va vse viki vikom.
Amen.

b) U se vrijeme godišta²

U današnje vrijeme poznatija po nazivom *U to vrijeme godišta*, a često pisana i kao *Va se vrime godišća*. Inačice ove pjesme pjevaju se već od razdoblja srednjeg vijeka. Smatra se da je nastala u Dalmaciji. Pjesma opisuje rođenje Isusa Krista prema kronološkom redosljedu te događaje koji dolaze nakon rođenja, tako da svaka zasebna strofa prepričava jedan biblijski događaj, tj. biblijsku sliku. U prvoj strofi govori se o naviještenju mira svijetu rođenjem Isusa. Druga strofa govori kako je Isusova majka Djevica Marija (Od prečiste djevice). Zatim se spominje kako je Isus bio položen u jaslalice, kako ga obilaze anđeli, dolazak pastira, sveta tri kralja i njihovi pokloni, motiv zvijezde repatice itd. Najstarija verzija ove pjesme zapisana je u Beramskom brevijaru iz 14.st. Ondje se nalazi pod imenom *Pesan na rojstvo Hrstovo*. (Kapetanović, Malić, Štrkalj Despot 2010: 21)

U se vrijeme godišta,
Mir se svijetu
naviješta.

Porođenje Djetića,
Od Djevice Marije.

Od prečiste Djevice
I nebeske Kraljice,

² Tekst preuzet s <https://cuspajz.com/tekstovi-pjesama/pjesma/u-se-vrime-godista.html>

Anđeoske Cesarice,
Svete Djeve Marije.

Djeva Sina porodi,
Vragu silu svu slomi,
A kršćane oslobodi
Sveta Djeva Marija.

U jasle ga stavljaše,
Majka mu se klanjaše,
I slatko ga ljubljalaše,
Sveta Djeva Marija.

Anđeli mu služahu,
Novu pjesmu pjevahu,
U njegovu milost
prošahu,
Svetom Djevom
Marijom.

U ponoć se Bog rodi,
Nebo, zemlju
prosvijetli,
Ko u podne svjetlost
bi,
Svetom Djevom
Marijom.

Zrak izade zornice,
Od prečiste Djevice,
Anđeoske cesarice,
Svete Djeve Marije.

Svako svijeta
stvorenje,
Ima sada veselje,
Božje štujuć' rođenje
Od Djevice Marije.

Oci u limbu pjevaše,
Kad te glase slušaše,
Da Bog rođen bijaše,
Od Djevice Marije.

Slava Bogu višnjemu,
Gospodinu našem,
I čovjeku smjernomu,
Svetom Djevom
Marijom.

Koj' u tminah stajahu,
I bez zraka bijahu,
Sina Božjeg čekahu,
Od Djevice Marije.

Kog obeća Bog dati,
I na svijet im poslati,
Ter iz tmina puštati,
Svetom Djevom
Marijom.

To željahu vidjeti,
I s veseljem primiti,
Pa s njim uvijek
živjeti,
Svetom Djevom
Marijom.

Anđeo siđe nebeski,
Ter pastirom navijesti,
Prevelike radosti,
Svetom Djevom
Marijom.

O pastiri, tecite,
Stada vaša pustite,
Sina Božjeg vidite,

Svetom Djevom
Marijom.

Tad pastiri dođoše,
Sina Božjeg nađoše,
Ter mu hvale dadoše,
Svetom Djevom
Marijom.

Slava Bogu višnjemu,
Gospodinu našem,
I čovjeku smjernomu,
Svetom Djevom
Marijom.

Slavu vječnu vijediše,
Ter se vele čudiše,
Bogu se pokloniše,
Svetom Djevom
Marijom.

I to čudo procvjeta,
Nad tim kraljem od
svijeta,
Kog uboga, čestita,
Povi Majka Marija.

Kralj u jaslam ležalaše,
A odjeće nemaše,
Jer uboštvo ljubljalaše,
Svetom Djevom
Marijom.

Teb', Isuse, hvalimo,
Sveto Trojstvo
slavimo,
Majku tvoju častimo,
Svetu Djevu Mariju.

c) Veselje ti navješćujem, puče kršćanski³

Još jedna od poznatijih crkvenih božićnih pjesama. Smatra se da je izuzetno popularna među djecom. Prepričava navještenje radosne vijesti, tj., rođenja Isusa Krista. Ima sve tipične motive božićnih pjesama: motiv grada Betlehema, jaslice, Djevice Marija, dolazak

³ Tekst preuzet s https://hr.wikisource.org/wiki/Veselje_ti_navje%C5%A1%C4%87ujem

pastira... Govori o tome kako radosna vijest treba predstavljati novu nadu i, kao što sam naziv kaže, veselje i radost svim pripadnicima kršćanstva. Navještenje je zapravo slobodniji prijevod riječi Evanđelje.

Veselje ti navješćujem, puče kršćanski.	Pored njega stoji Majka, Djeva Marija.	A pastiri stigli skromno, Padnu ničice.
Jerbo se kralj u Betlemu rodi nebeski.	Pa sveg svijeta Spasitelja lijepo povija.	Oj pastiru svih pastira, k nam obrati se: Dođosmo, donijesmo:
Još mali, u štali, Kog stvorenje svako slavi Štuje, diči, jer je pravi	Njeg doji i goji, Uspavljuje njegujući "Spavkaj, spavkaj" pjevujući	Sebe Tebi žrtvovati, Tebe, Bože, darivati. Slatki Isuse, pomiluj nas sve.
On naš Spasitelj i Otkupitelj.	U toj štalici, sve na slamici.	

d) Djetešce nam se rodilo⁴

Ovdje se Isus svodi na motiv djetešca. Ne uzvisuje ga se, ne naglašava se razlika između Njega i „drugih“. Govori se o Kristovu rođenju, čudu. Stih *srce ti dajem da sam tvoj* opisuje punu predanost kršćanske bezuvjetne ljubavi. Taj stih označava i samu bit Božića – darivanje. Naravno, ono u duhovnom, a ne materijalnom smislu, što je i poruka kršćanstva. Ipak, u četrnaestom stihu, kao u većini predaja i priča koje uključuju lik Krista, navodi se da je Isus onaj koji je „za nas rođen“. To je zapravo nagovještaj činjenice da će Isus otkupiti grijehe grešnicima. Zapisana je u starom zagrebačkom *Pjevniku* iz 1895. godine. (Duda 1990: 38) Pjeva se na polnočkama, a novu inačicu uglazbio je Boris Papandopulo.

⁴ Tekst preuzet s https://zupa-svkriz.hr/pjesme/html/djetesce_nam_se.htm

Djetešce nam se rodilo.	s neba na zemlju siđe k nam.	podnosi za nas nevolje.
U jasle se položilo.	Isus mu ime Otac dâ,	Čast budi, dika
Isuse mileni, Bože moj,	da nas otkupi posla ga.	malenom,
srce ti dajem da sam tvoj.	On dijeli svijetu radosti,	Isusu za nas rođenom.
Sin Boga Oca i Bog sam	darove Božje milosti.	Isuse mileni, Bože moj,
	On vladar neba, zemlje sve,	srce ti dajem da sam tvoj.

e) Narodi nam se⁵

Još jedna omiljena među djecom. Dobila je naziv hrvatske božićne himne. Isus se ovdje naziva Mladim kraljem i govori se o njegovom rođenju. Klasični motiv je opet motiv Djevice Marije i motiv radosne vijesti – rođenja. Važno je i značenje sintagme *mlado ljeto*:

„Božićni blagdan je u pjesmi nazvan *mladim ljetom*, što će nas podsjetiti na istarsku riječ *mladoleto* u značenju proljeće. Ta nas pomisao zaista vraća unazad u drevno doba, ali ne u ono kada su pokršteni Hrvati računali početke godine od Božića nego u pogansko, kada je godina započinjala pred proljeće (Belaj 1998b: 163)

Može se reći da, iako je danas božićna i vjerska pjesma, ima korijene u poganskim štovanjima. Nalazi se već u Prekomurskoj pjesmarici iz 1593., zatim u Pavlinskoj iz 1644. godine. (Duda 1990: 58) U njoj je ispjevan cijeli kalendar božićnoga razdoblja; Božić, sveti Stjepan itd.

Narodi nam se kralj nebeski Od Marije, čiste Djevice. Na tom mladom ljetu veselimo se,	Mladoga Kralja mi molimo. Po njemu slijedi sveti Stjepan	Prvi mučenik Gospoda Boga. Na tom mladom ljetu veselimo se,
--	---	--

⁵ Tekst preuzet s https://zupa-svkriz.hr/pjesme/html/narodi_nam_se.htm

Mladoga Kralja mi
molimo.

Daj nam Bog zdravlje, k
tomu veselje
Na tom mladom ljetu
svega obilja

Na tom mladom ljetu
veselimo se,
Mladoga Kralja mi
molimo.

f) Oj, pastiri čudo novo⁶

Čudo se odnosi na rođenje Krista. Tipični motivi su motiv jaslca, Betlehem, rođenje Isusa da postane Spasitelj (Rodi se u štali, radi čovjeka). Svojevrsni je prepjev molitve Vjervanjanja. Konkretno se opet aludira na otkupljenje ljudskih grijeha. Prvi put pojavljuje se u pjesmarici slavonskog franjevca iz Vukovara Marijana Jaića *Napivi bogoljubnih pisama* iz 1850., a zatim u zagrebačkom *Pjevniku* 1895. godine. (Duda 1990: 71) Melodija ima prizvuk nagovještenja.

Oj, pastiri, čudo novo

Betlem, evo, nije daleko,

Ljubav Božja prevelika

Niste nigdar vidjeli ovo:

Znajte da vam istinu
rekoh:

Primi pravu put čovjeka:

U jaslcam prostim rodio
se Bog

U štalici prostoje leži
djetešce

S neba siđe dolje radi
grešnika

Koji s neba siđe radi puka
svog.

Na slamici oštroj, kao
janješce.

Rodi se u štali, radi
čovjeka.

g) Kirie Eleison⁷

Kyrie eleison (grč. Κύριε ἐλέησον: Gospodine, smiluj se; starocrkvenosl.: Gospodi pomiluj), stari kršćanski liturgijski zaziv, nastao kao odgovor kora ili puka na zaziv svećenika (ili đakona)⁸. Kao ponovno uporabljen motiv, javlja se otkupljenje grijeha. Ima

⁶ Tekst preuzet s https://zupa-svkriz.hr/pjesme/html/oj_pastiri.htm

⁷ Tekst preuzet s https://zupa-svkriz.hr/pjesme/html/kyrie_eleison.htm

⁸ Kyrie eleison. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 27.8.2024. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/kyrie-eleison>>.

uzor u latinskoj liturgiji. Vapaj *Kirie eleison*, tj. *Gospodine, smiluj se*, česte su riječi koje su bolesnici upućivali Kristu kako bi ih on ozdravio.

Kirie eleison, eleison,	Pojte pastiri, tamo se njemu poklonite.
Isus se rodi u štatici	Kirie eleison, eleison!
Pojte pastiri, tamo se njemu poklonite.	U jasle mora da se skriva!
Kriste eleison, eleison!	Pođite kralji,
On za nas trpi čim se rodi	tamo se njemu poklonite.

4.1. Božićni običaji kao sastavnica tradicije

Da bi se razumjelo zašto se govori o božićnim običajima unutar teme božićnih pjesama i usmene književnosti, navodi se sljedeći citat:

„Sinkretizam folkloru, povezanost usmenog stvaralaštva s elementima drugih umjetnosti (scenske, plesne, glazbene), kao i povezanost sa životom i običajima - ukazuje da se folkloristika djelomice podudara i s drugim znanstvenim disciplinama” (Bošković-Stulli 1983:22)

Dakle, božićni običaji vezuju se uz tradiciju Hrvata i uz hrvatske tradicijske božićne pjesme, stoga će biti riječi o njima. Za početak treba objasniti što su to uopće božićni običaji.

„Božićni običaji su narodni običaji koji počinju prije Badnjaka i Božića, obuhvaćaju cijeli Advent i produžuju se do Sveta tri kralja. Dio su širih tzv. zimskih narodnih običaja, [...] a izravni su nastavak jesenskog ciklusa narodnih običaja koji je određen poljodjelskim radovima i običajima koji to obilježavaju.“ (Braica 2004: 5)

Kićenje bora, odlazak na polnoćku, darivanje i izmjena poklona, pjevanje božićnih i adventskih pjesama, sve to je dio duge hrvatske božićne tradicije. Kalendar običaja koji se vezuju uz blagdan Božića je opširan. Vrijeme do iščekivanja Božića naziva se došašće, advent. Za vrijeme adventa održavaju se mise zornice, a na njima se uvijek pjeva pjesma *Visom leteć' ptice male*.

Kao početak zimskih običaja, uzima se dan Svih svetih, 1. studenoga. Prvi studenoga često poprima i naziv prva noga Božića jer se smatra da božićni ugođaj kreće već u studenom. Zatim slijedi blagdan Svetog Klementa koji se 23. studenoga. On je zaštitnik stoke. U ono vrijeme, na dan Svetog Klementa, seljaci su vodili stoku oko crkve tri puta. (Braica 2004: 5) Blagdan Svete Katarine smatra se i početkom došašća. Ujedno je i zadnji dan jeseni. Obilježava se 25. studenoga. Tridesetoga studenog blagdan je Svetoga Andrije, a 4. prosinca Svete Barbare. Na blagdan Svete Barbare obično se ide čestitati po kućama. Sveti Nikola je 6. prosinca. Taj blagdan i motiv Krampusa, izuzetno su popularni među djecom. Tada djeca dobivaju darove u čizmama koje su prethodno očistili ili pak šibu, ako su bili neposlušni.

„Tada se darivaju djeca po uzoru na Sv. Nikolu biskupa, koji je prema legendi noću potajno kroz prozor donosio darove siromašnim ljudima Svetog Nikolu prate anđeli ili Krampus“ (Borić 2015: 107) U primorskim krajevima umjesto imena Nikola često se rabi ime Mikula.

Na Svetu Luciju posije se pšenica koja se kasnije iznosi na božićni stol. Pšenica predstavlja plodnost. Ona je 13. prosinca. Zanimljiva je i legenda o samoj sv. Luciji:

„Sveta Lucija potječe iz Sirakuze na Siciliji. Živjela je u 3. st. Prema legendi njezina je majka bolovala od neizlječive bolesti pa ju je Lucija nagovorila da pođe na grob sv. Agate u Kataniju. Ondje se Luciji ukazala sv. Agata rekavši joj da će joj majka ozdraviti, a da će ona podnijeti teške muke. [...] Prema legendi jedan je od Lucijinih prosaca bio zanesen ljepotom njezinih očiju te se nikako nije mogao smiriti. Bojeći se da njezine oči ne bi mladića navele na zlo, Lucija ih je sama sebi iskopala i poslala mladiću“ (Dragić 2008: 425-426)

Upravo zbog te legende smatra ju se kao zaštitnicu očiju. Budući da je sv. Lucija točno dvanaest dana prije samoga Božića, važna je i simbolika tih dvanaest dana. Dvanaest dana označava po jedan mjesec u nadolazećoj kalendarskoj godini. Postoje i brojne tradicije vezane za tu dvanaestodnevnicu: „ U nekim sjeverozapadnim krajevima u zemlju se stavi 12 komadića crvenog luka. Poslije se po vlažnosti procjenjuje kakvi će biti mjeseci u slijedećoj godini“ (Borić 2015: 108)

Na Svetog Tomu, 21. prosinca, ispovijeda se i ide na pričest. Započinju i veće pripreme za Božić: čišćenje kuće, pripremanje jela, kolača i sl. Najvažniji dan koji prethodi Božiću je Badnjak, 24. prosinca. Naziva se i mladim ljetom. Tada se kiti bor, ide na polnoćku i posti. Prije se na taj dan u kuću unosila slama. Dok se slama stavljala, pjevale su se božićne pjesme, najčešće *Radujte se narodi*. Ime Badnjaka povezano je s riječju „bdjeti“ (starosl. bad) budući da se na taj dan bdjelo čekajući Isusovo rođenje. (Borić 2015: 110) Od hrane poslužena je riba

na razne načine, budući da je post. Jelo se i razne grahorice, dosta voća. Prije se nije kitio bor klasičnim ukrasima kao danas, već su se koristile obične grane raznog drveća.

Zatim slijedi najvažniji blagdan, Božić. To je dan skromnosti, ali i raskošne trpeze, dan proveden u molitvi i skrušenosti. Božićna trpeza je iznimno bogata i sastoji se od brojnih jela: juha, meso – razne pečenke s povrćem, hladetina, sarma, kisela repa, krumpir, razne vrste kruha (božićna pogača, križnica), voće i brojna druga. (Borić 2015: 115) Brojne su i poslastice poput makovnjače, paprenjaka, vanilica itd. Na Božić se inače nije išlo u čestitanje, ali se darivalo unutar obitelji. Međutim, postoji običaj u slučaju da se čestitari ipak pojave:

„ Prvi posjetitelj koji bi posjetio kuću na Božić, tzv. polaznik, trebao bi biti zdrav, krepak, veseo, što bi domu donijelo sreću, a često su se unaprijed domovi dogovarali o „slučajnom“ posjetitelju, da se ne bi izazvalo nesreću“ (Borić 2015: 115)

Najčešće se na taj dan ide na tri mise, za one koji prakticiraju vjeru. Druga jutarnja misa bila je za obitelj. Prva od te tri mise naziva se pastirica. Tada se pjevaju razne božićne pjesme, cijeli je dan obilježen vedrim tonom. Tri tjedna prije Božića imaju posebne nazive. To su redom djetinjci, materice i očići. (Braica 2004: 6). Djetinjci su treća, materice druga, a očići prva nedjelja prije Božića. Na djetinjce djeca daruju starije, na matericu muškarci ucjenjuju ženske osobe i traže otkup, a na očiće djeca ili žene traže od muškaraca da se otkupe. (Braica 2004: 6)

Na dan sv. Stjepana slavlje se odvija i uz širu obitelj. Tada se ide u čestitanje Božića i ostalim članovima i prijateljima, a ne samo užoj obitelji. Naziva se i Štefanje i tada je imendan svim Stjepanima, Šteficama i sl. izvedenicama imena Stjepan. Sv. Ivan je dan nakon, tada se slama iznosi izvan kuće i postavlja na voćke, radi boljega uroda. Blagoslivlja se i vino. Kreće se ponovno sa čišćenjem kuće jer se prethodna dva dana to nije smjelo raditi. Silvestrovo je 31. prosinca i tada je doček Nove godine. Vrlo je popularno dočekivanje Nove godine u društvu i uz veliko slavlje. Nova godina je obilježena kao ponešto manje intiman ugođaj, sličan Božiću. Sveta tri kralja predstavljaju završetak tzv. dvanaestodnevnice i tada se pospremaju božićni ukrasi, a bor se također rasprema. Na Sveta tri kralja kreće i blagoslov kuća. Slave se 6. siječnja, a od tog dana počinju božićni običaji za pravoslavne vjernike. Božićni ugođaj katolicima od toga dana postupno jenjava. U novije vrijeme, obično označava i kraj školskih zimskih praznika te početak novog polugodišta. Također, tada se i gasi tzv. panj badnjak. Uz njega se vezuje tradicija:

„ Panj badnjak stavlja se na ognjište na Badnjak i morao je tinjati sve do Sveta tri kralja. Panj badnjak mogao je biti jedan ili tri panja, koja se se poistovjećivala sa Svetim Trojstvom.

Pepelom koji ostane od nagorijevanja panja, posipale su se voćke, vrtovi polja. Naziva se i *bodnjak*, *božićnjak* i dr. “ (Braica 2004: 9)

Ponekad se božićni ugođaj nastoji očuvati i do kraja siječnja, gotovo do samog Valentinova.

4.2. Božićni simboli

Kao jedan od novijih simbola božićnog razdoblja je i pojava adventskog vijenca koji ima četiri svijeće, a svaka se zapali na adventsku nedjelju. Plete se najčešće od zimzelenih grančica, ali tako da nema ni početka ni kraja što označava vječnost. (Borić 2015: 105) Svijeće se zovu redom: prorokova, betlehemska, pastirska svijeća te svijeća anđela. Najčešće su crvene, ljubičaste i bijele boje, kao simboli Kristove čistoće i žrtve, ali u današnje vrijeme mogu se vidjeti razne boje. Prije adventskog vijenca, češće pojava u kućanstvima bile su tri svijeće koje su gorjele za vrijeme objeda. „Svijeće su često gasili komadom kruha umočenim u vino ili žlicom punom vina. Postoje vjerovanja da će onaj prema kome se nagne fitilj dogodine umrijeti.“ (Braica 2004: 10)

Sljedeći simbol su i jasllice uz figure svete obitelji, vola, magarca i tri kralja. Jasllice su scenski ili pak likovni prikaz rođenja Kristova. U početku su bile izložene samo u crkvama, a tek kasnije u kućanstvima. Uobičajena je legenda o Svetom Franji Asiškome koji je 1223. godine u šumi pokraj Greccija uz oltar postavio jasllice sa slamom te doveo magarca i vola. (Braica 2004: 10) Postoji tradicija nadmetanja za najljepše jasllice. U obiteljskom domu, kada bi se oglasila zvona za anđeoski pozdrav, točno u 19.00h, otac bi palio svijeće na jelki i s djecom zapjevao *Narodi nam se kralj nebeski*.

Polnočka je misa koja je, kako i naziv kaže, u ponoć, i na Badnjak. Naziva se još i ponoćnica. Danas postoje ranije mise, u 17 ili 18 sati, koje se nazivaju dječjim polnočkama. Na polnočki uobičajen redosljed pjesama je: *Kirie Eleison*, *Svima na zemlji mir veselje*, *U to vrijeme godišta*, *Radujte se narodi...* Na kraju se uvijek pjeva *Tiha noć*. (Borić 2015: 114) Tiha noć nije tipična hrvatska tradicijska božićna pjesma. Običaj je bio i da se u crkvama odmah malo proslavi Božić uz čestitke i objed ili nekakvu vrstu zakuske.

Kao još jedan simbol Božića navodi se bor, a naziva se i božićno drvce. Praslavenska riječ *borъ* prvotno je označavala šumu. (Belaj 1998b: 164). U današnje vrijeme borovi su većinom umjetni, rijetko koje kućanstvo ima pravi, prirodni bor. Ukrasi su sastavni dio kićenja bora.

„Božićno drveće, pak, kitilo bi se svijećama, vrpčama, papirnatim lančićima, jabukama, kruškama, orasima i sl. Običaj je bio da se na Svetu Luciju otrgne grana neke voćke, stavi u vodu kako bi procvjetala do Badnjaka.“ (Braica 2004: 10) U prošlosti, kićenje borova u hrvatskim domovima nije bilo toliko zastupljeno. Procvat se javlja tek od 19.st. Običaj je da se drveće okiti na sam Badnjak, iako većina ljudi kiti i ranije. „Bez obzira na to što kićenje drvca nije bilo rašireno, domovi su se prije svejedno na Badnjak kitili cvijećem i plodovima, a to su najčešće činila djeca. Isprva su se kitila bjelogorična stabla, a poslije zimzelena.“ (Borić 2015: 112-113)

Slika 1. Jasilice u crkvi sv. Ivana Kapistrana u Iloku, 2023.g.

Izvor: osobna zbirka

5. Koledanje kao izvedbeni kontekst tradicijskih hrvatskih božićnih pjesama

Izvedba je najvažnije obilježje djela koja se nazivaju usmenom književnošću, stoga je i koleda vrlo važan usmenoknjiževni uradak. Treba pojasniti što je to koleda. Sasvim drugačiji oblik božićnoga, bolje reći poslijebožićnoga čestitanja, zapravo ophoda u kojem ne sudjeluje pojedinac, nego skupina od nekoliko mladih muškaraca i dječaka, a kadikad i žena, jest koledanje (Rihtman-Auguštin 1992: 131). Ono traje i do dvanaest dana od Božića, a trajanje jednog ophoda najčešće je do ponoći. Tradicija je nalagala da ako iz kuće ispred koje se koleduje, kolendare dariva mlada djevojka, točnije daruje paprenjak mlađem bratu njezina odabranika. Onda mlađi brat ide hvaliti mladu djevojku svojem starijem bratu, a mladić to pamti i kreće u udvaranja.

Koledari su često bili obučeni u raskošnu odjeću, budući da je koleda i scenski događaj. Jedna od koledi je i sljedeći primjer:

Spavaj, spavaj, Djetiću,
Ti nebeski kraljiću,
Na tin tvrđin jaslican,
Gdje te stavi Djevica,
Majka tvoja premila,
Spavaj, nemoj drćati
Ni leda se bojati,
Jer volak će dihati,
S tovarčićen grijati.

Grohote na otoku Šolti (Mlač 1972: 118)

Prvi spomen koledanja javlja se u Bugarskoj u 9. stoljeću te se spominje u *Sinajskom trebniku* u kojem se zabranjuje da prvi dan u siječnju „bivši pogani“ idu u koledu. (Žanetić 2016: 72)

Također i Lozica navodi da koleda zapravo ima uzor u poganskim običajima; Koleda su svedene na pjesme i izvedbe kršćanskog sadržaja da bi se prekrilo poganstvo nekadašnjeg obreda. (1999: 74)

U Hrvatskoj povijest koleda seže do 13.st., a najviše očuvana je na jugu Hrvatske:

„Povijest koledavanja seže daleko u prošlost, a najstariji pisani tragovi se mogu pronaći u 13.st. unutar Statuta Dubrovačke Republike iz 1272.“ (Borić 2015: 117) I u današnje vrijeme i dalje je najprisutnija u Dubrovniku. Kolendari često imaju i mnogobrojne glazbene instrumente, npr. mandolina. Pomoću njih nastoje poboljšati svoje izvedbe i recitacije pjesama. Kolendarskim pjesmama želi se izraziti poštovanje onima ispred čije kuće se pjeva, dobre želje za nadolazeću godinu, razveseliti ukućane itd. Ponajviše to su krute recitacije, ali kolendari izvode i tradicijske božićne pjesme, ovisno kod koga koledaju i koliko je izvođača. Koleda su vrlo važne za stvaranje božićnoga ugođaja:

„ Vrijeme priprema i pjevanja božićnih pjesama uglavnom je počinjalo početkom prosinca, kada bi se dogovorile grupe koje su namjeravale koledati, to jest navješćivati. Tako se već tada stvarao božićni ugođaj. Cijelim mjestom odjekivale su božićne pjesme...“ (Žanetić 2016: 76)

Koledanje je slavenski običaj, a u zapadnom svijetu pandan koledi je tzv. *Christmas carol*⁹, u prijevodu božićna pjesma. Drugo značenje kolede je i krijes: „Koleda je i naziv za božićni krijes, obrednu vatru.“ (Braica 2004: 11) Postoje i dvije vrste kolede. Jedna je božićna, a druga je ona na Sveta tri kralja čiji se koledari nazivaju i zvjezdari. Potonji nastaju kao kršćanski običaj. (Braica 2004: 11)

Koledari zauzvrat traže darove od ukućana ispred čije kuće koledaju. Najčešće su to sitni pokloni poput voća, kolača ili orašastih plodova. Ponekad ipak traže raskošnije darove, kao što je vidljivo u sljedećem primjeru, poput suhomesnatih proizvoda i pozivaju na zdravicu:

Božić, Božić bata	treći reže pečenice.
na dva štapa zlatna,	Primaknite klupicu,
na naša će vrata	navrtite bačvicu
prosut šaku zlata.	da pijemo zdravicu!

U Božića tri nožića:

jedan reže đevenice,
drugi reže kobasice,

(Kekez, Pandžić 1996: 78)

Koledari koji koledaju na području Like nazivaju se i fijole. Ako im ukućani ispred čijeg doma koleduju ne žele otvoriti vrata, koledari recitiraju pogrde. Kao i što je slučaj sa svakim usmenoknjiževnim djelom, pokušaj otkrivanja izvora koledi, njihovog originalnog oblika i njihove autentičnosti, izrazito je težak i golem posao. Tu se valja osloniti na živuće kazivače te je važno zapisati što je više moguće njihovih predaja, kako bi se osiguralo očuvanje, bilo koledi, bilo drugih oblika.

6. Božić današnjice ili modernizacija tradicije

Danas se blagdan Božića utemeljuje na konzumerizmu i što većoj potrošnji, a ne na zajedništvu, obitelji i vjeri kao što je to nekoć bilo. Tradicija i običaji su rijetko prisutni i malo tko ih i

⁹ <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/christmas-carol>

prakticira. Vjeri se pridaje manja važnost, a samim time i običajima, tradiciji, bilo to kićenje bora, sijanje pšenice i sl. Kićenje drvca doduše i dalje postoji, ali u izmijenjenom obliku. Suvremeni čovjek kupuje gotove ukrase i podložan je tržištu božićnih ukrasa. (Rihtman-Auguštin 1992: 154) Običaji koji su prethodili kićenje drvca također bivaju manje prisutni. „Tradicionalno muške funkcije poput unošenje badnjaka ili slame odavno su nestale, no, naziru se rudimenti. Muškarce u obiteljima često zapadne dužnost da nabave i donesu kući bor“ (Rihtman-Auguštin 1992: 156) Božićne pjesme pjevaju se poglavito u crkvama, a njihovo izvođenje u kućama, npr. uz sijelo, kao što je to nekada bilo, je rijetko. Češće se slušaju božićne pjesme koje nisu povezane s kršćanstvom, vjerom općenito, nego npr. imaju ljubavnu tematiku. Najpoznatiji primjer je pjesma *All I Want For Christmas Is You* koju je otpjevala američka glazbenica Mariah Carey. Pjesma govori o ljubavi između dvoje ljudi i nema nužno vjerske konotacije. Običaj čestitanja po kućama zadržan je tek u seoskim predjelima. Budući da u današnje vrijeme postoje telefoni, internet, razvijeni poštanski sustav, sve ono čega nije bilo u prijašnjim vremenima, čestitanja se odvijaju tim medijima. Šalju se pisma, čestitke, čestitanje se obavi telefonskim pozivima... Advent prije počinje, a kasnije završava i većinom se fokusira na što veću potrošnju. To je vrijeme kada se u trgovinama javljaju veliki popusti. Božićno vrijeme se proteže gotovo od početka studenog pa sve do kraja siječnja. Uz advent se vezuje ukrašavanje kuća i ulica lampicama i raznoraznim božićnim, najčešće svjetlećim ukrasima. Sve postaje raskošno, nastoji se što više toga kupiti. Običaj koledanja očuvan je gotovo jedino u Dubrovniku. Usmenoj književnosti, a time i koledanju, a i izvođenju božićnih pjesama pridaje se sve manje pozornosti, one bivaju gotovo zaboravljene i marginalizirane. Ipak, kao svjetlo na kraju tunela, postoje pojedinci koji nastoje očuvati tradicionalni božićni duh i kojima tradicija još uvijek nešto znači.

7. Zaključak

Izvedba je najvažniji sastavni dio usmenosti, a time božićne pjesme pripadaju usmenoj književnosti. Usmena književnost oslanja se na pamćenje, što dovodi do njegovog jačanja. To se postiže uz pomoć formula. Božićne pjesme spadaju u vjerske i adventske lirske pjesme. Božićna tradicija je duboko ukorijenjena u kulturu Hrvata, a najstarije božićne pjesme potječu iz 14.st. Božićne pjesme su povezane s božićnim običajima, npr. na zornici se pjeva pjesma *Visom leteć' ptice male*, a na polnoćki *Tiha noć*. Božićne pjesme sačuvane su u raznim pjesmaricama. Sve one prepričavaju Evandjelje i događaje iz Evandjelja. Motivi koji se ponavljaju u nekolicini pjesama su: djeteta, mladi Bog, prečista Djevica Marija, čudo, radosna

vijest, otkupljenje grijeha... Koledanje je oblik poslijebožićnog čestitanja koje je izrazito popularno u Dubrovniku, a u kojem sudjeluju najčešće mladići i djevojke. Ima korijene već u 13.stoljeću. Koleda može biti kao pohvala ili pogrda onome kod koga se koleda. Česta pratnja koledarima su i razna glazbala. Božić današnjice daleko se razlikuje od Božića onih vremena. Božićne pjesme pjevaju se poglavito na misama, a ne više npr. na sijelima. Običaji vezani uz Badnjak poput unošenja slame, vrlo je rijedak. Također, razdoblje prije Božića i nakon njega, odnosno blagdani i sveci koji se obilježavaju u to vrijeme, nisu više toliko važni, ne obilježava ih se na prikladan način. Božićno razdoblje obilježeno je konzumerizmom i modernim tendencijama, a tradicija i običaji nisu više toliko prisutni. Na promjenu tradicionalnih vrijednosti utjecali su mnogi čimbenici, npr. industrijalizacija i proces urbanizacije. Kako se razvijala zajednica, tako se mijenjala i tradicija. Važno je napomenuti da iako danas tradicija gubi na važnosti, ipak postoje pojedine osobe koje se trude očuvati ju.

8. Literatura

Belaj, Vitomir. 1998a. Hrvati i njihova narodna kultura, u *Etnografija. Svagdan i blagdan hrvatskoga puka*, Jasna Čapo Žmegač... [et al.] ; suradnici Reana Senjković... [et al.].

Zagreb: Matica hrvatska, str. 27-35.

Belaj, Vitomir. 1998b. *Hod kroz godinu: mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja*. Zagreb: Golden marketing.

Borić, Neven. 2015. *Naši običaji i tradicija : vodič kroz životne običaje i blagdansku tradiciju našeg podneblja s prigodnom zbirkom starih domaćih recepata* [tehnički urednik Neven Borić]. Zagreb: Naklada Selman.

Bošković-Stulli, Maja. 1983. *Usmena književnost nekad i danas*. Beograd: Prosveta.

Botica, Stipe. 1998. *Lijepa naša baština*. Književno-antropološke teme. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Botica, Stipe. 2013. *Povijest hrvatske usmene književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.

Braica, Silvio. 2004. *Godišnji običaji*. Split: Marjan tisak.

Dragić, Marko. 2008. Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata. *Crkva u svijetu : Crkva u svijetu*, 43/3, str. 414-440. <https://hrcak.srce.hr/29615>

Duda, Bonaventura. 1990. *Svijeta razveselitelj: hrvatski Božić*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Kapetanović, Amir, Malić, Dragica, Štrkalj Despot, Kristina. 2010. *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Kekez, J., Pandžić V. 1996. *Hrvatske usmene pjesme i brojilice*. Zagreb: Alfa.

Lozica, Ivan. 1999. Došli smo Vam kolendati. *Narodna umjetnost : hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, 36/2, str. 67-83. <https://hrcak.srce.hr/33489>

Mlač, Krešimir. 1972. *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Rihtman - Auguštin, Dunja. 1992. *Knjiga o Božiću, Etnološki prikaz Božića i božićnih običaja u hrvatskoj narodnoj kulturi*. August Cesarec. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.

Popovački, Iva; šego, Jasna. 2009. *Božićna nadahnuća: izbor božićnih tekstova s metodičkom obradom*. Zagreb: Glas Koncila.

Žanetić, Katarina. 2016. Božićno koledanje i veseljanje na otoku korčuli. *Ethnologica Dalmatica*, Vol. 23, str. 71-114. <https://hrcak.srce.hr/163453>

Mrežni izvori

Christmas carol. Cambridge Dictionary, mrežno izdanje. Pristupljeno 29.8.2024.

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/christmas-carol>

Kyrie eleison. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 27.8.2024.

<<https://www.enciklopedija.hr/clanak/kyrie-eleison>>.

Tekstovi pjesama preuzeti s:

Bog se rodi v Vitliomi: https://hr.wikisource.org/wiki/Bog_se_rod_i_v_Vitliomi

Djetešce nam se rodilo: https://zupa-svkriz.hr/pjesme/html/djetesce_nam_se.htm

Kirie eleison: https://zupa-svkriz.hr/pjesme/html/kyrie_eleison.htm

Narodi nam se: https://zupa-svkriz.hr/pjesme/html/narodi_nam_se.htm

Oj, pastiri čudo novo: https://zupa-svkriz.hr/pjesme/html/oj_pastiri.htm

U se vrijeme godišta: <https://cuspajz.com/tekstovi-pjesama/pjesma/u-se-vrime-godista.html>

Veselje ti navješćujem, puče kršćanski:

https://hr.wikisource.org/wiki/Veselje_t_i_navje%C5%A1%C4%87ujem